1. Testbővítések fokának szorzástétele

A szorzástétel

Tétel (6.2.3. Következmény)
Ha $K \leq L \leq M$ testbővítések, akkor $K \leq M$ pontosan akkor véges bővítés, ha $K \leq L$ és $L \leq M$ mindketten végesek. Ilyenkor $|M : K| = |M : L| \cdot |L : K|$.

A bizonyítás gondolata egy példán

$K = \mathbb{Q}, \quad L = \mathbb{Q}(\sqrt{2}), \quad M = \big(\mathbb{Q}(\sqrt{2})\big)(\sqrt{3})$.
$1, \sqrt{2}$ bázis L-ben K fölött (mert $\sqrt{2} \notin \mathbb{Q}$).
$1, \sqrt{3}$ bázis M-ben L fölött (mert $\sqrt{3} \notin \mathbb{Q}(\sqrt{2})$: HF).
Láttuk: az $M = \big(\mathbb{Q}(\sqrt{2})\big)(\sqrt{3})$ általános eleme felírható
$\alpha + \gamma\sqrt{3} = a + b\sqrt{2} + c\sqrt{3} + d\sqrt{6}$ alakban, ahol $\alpha = a + b\sqrt{2}$ és $\gamma = c + d\sqrt{3}$.
Ekkor $1, \sqrt{2}, \sqrt{3}, \sqrt{2}\sqrt{3} = \sqrt{6}$ bázis lesz az $L \leq M$ bővítésben.

A szorzástétel bizonyítása

Legyenek $K \leq L \leq M$ testbővítések,
$u_1, \ldots, u_m$ bázis M-ben L fölött, $v_1, \ldots, v_n$ bázis L-ben K fölött.
Elég belátni: *az nm darab $v_i u_j$ szorzat bázis M-ben K fölött.*

M elemei $\alpha_1 u_1 + \ldots + \alpha_m u_m$ alakúak, ahol $\alpha_1, \ldots, \alpha_m \in L$.
Mindegyik $\alpha_i = a_{i1} v_1 + \ldots + a_{in} v_n$, ahol $a_{ij} \in K$.
Behelyettesítve $\sum a_{ij} v_i u_j$ adódik, így $v_i u_j$ *generátorrendszer.*

A *függetlenséghez* tegyük föl, hogy $\sum a_{ij} v_i u_j = 0$.
Legyen $\alpha_i = a_{i1} v_1 + \ldots + a_{in} v_n$. Ekkor $\alpha_1 u_1 + \ldots + \alpha_m u_m = 0$.
Mivel $u_1, \ldots, u_m$ független L fölött, mindegyik $\alpha_i = 0$.
Mivel $v_1, \ldots, v_n$ független K fölött, $a_{ij} = 0$ minden i, j-re.
Ezért $v_i u_j$ tényleg független rendszer. □

A bővítések végességéről szóló állítás HF.

A szorzástétel első következménye

6.2.4. Állítás
Elem foka *osztója* a bővítés fokának. Pontosabban: Ha $K \leq L$ véges bővítés és $\alpha \in L$, akkor α algebrai K fölött, és $\mathrm{gr}_K(\alpha)$ osztója $|L : K|$-nak.

Bizonyítás
Mivel $\alpha \in L$, a generált résztest definíciója miatt $K(\alpha) \subseteq L$. Véges dimenziós vektortér altere is véges dimenziós, ezért $|K(\alpha) : K|$ véges. Így α algebrai K fölött, és $\mathrm{gr}_K(\alpha) = |K(\alpha) : K|$. A szorzástételt alkalmazzuk a

$$K \leq K(\alpha) \leq L$$

testláncra. Azt kapjuk, hogy $|L : K| = |L : K(\alpha)| \cdot \mathrm{gr}_K(\alpha)$. Ezért $\mathrm{gr}_K(\alpha)$ osztója $|L : K|$-nak. □

Példa a szorzástétel alkalmazására

Határozzuk meg $\sqrt[7]{6}$ fokát $\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7})$ fölött.

$x^7 - 6$ a Schönemann-Eisenstein miatt irreducibilis $\mathbb{Q}$ fölött, és ezért ez a $\sqrt[7]{6}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött. Így $\mathrm{gr}_{\mathbb{Q}}(\sqrt[7]{6}) = 7$. Hasonlóan $\mathrm{gr}_{\mathbb{Q}}(\sqrt[6]{7}) = 6$ és $|\,\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7}) : \mathbb{Q}\,| = 6$.
Legyen $m(x)$ a $\sqrt[7]{6}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7})$ fölött. Mivel $x^7 - 6 \in \mathbb{Q}(\sqrt[6]{7})[x]$-nek gyöke $\sqrt[7]{6}$, ezért $m(x) \mid x^7 - 6$. Legyen $k = \mathrm{gr}(m)$ a $\sqrt[7]{6}$ foka $\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7})$ fölött, ekkor $k \leq 7$.
$\mathbb{Q} \leq \mathbb{Q}(\sqrt[6]{7}) \leq \mathbb{Q}(\sqrt[6]{7})(\sqrt[7]{6})$ miatt $|\,\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7}, \sqrt[7]{6}) : \mathbb{Q}\,| = 6k$. De $\sqrt[7]{6} \in \mathbb{Q}(\sqrt[6]{7}, \sqrt[7]{6})$ miatt 7 osztója $|\,\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7}, \sqrt[7]{6}) : \mathbb{Q}\,|$-nak. Ezért $7 \mid 6k$, ahonnan $(7, 6) = 1$ miatt $7 \mid k$. Így $k = 7$, és az is kijött, hogy $x^7 - 7 = m(x)$, vagyis $x^7 - 6$ *irreducibilis* $\mathbb{Q}(\sqrt[6]{7})$ *fölött.*

2. Az algebrai számok teste

Véges és algebrai bővítés

Ismétlés (6.1.20, 6.2.4, 6.1.11)
Legyen $K \leq L$ testbővítés, $\alpha \in L$. Ekkor $\mathrm{gr}_K(\alpha) = |K(\alpha) : K|$ akkor és csak akkor *véges*, ha α *algebrai* K fölött. A $K \leq L$ *véges bővítés*, ha $|L : K|$ véges. Ekkor L minden eleme algebrai K fölött. A $K \leq L$ *algebrai bővítés*, ha L minden eleme algebrai K fölött. Tehát minden véges bővítés algebrai.

6.2.12. Tétel
Az L-nek a K fölött algebrai elemei résztestet alkotnak.

Speciálisan az algebrai számok $\mathbb{A}$ halmaza résztest $\mathbb{C}$-ben. Ez tehát az *algebrai számok teste.* A $\mathbb{Q} \leq \mathbb{A}$ bővítés algebrai (nyilván), de nem véges (HF).

Fok bővebb test fölött

6.2.5. Állítás
Algebrai elem k-adik gyöke is algebrai.

Legyen $K \leq L$, $\alpha \in L$ és $0 \neq s(x) \in K[x]$, melyre $s(\alpha) = 0$. Ekkor $\sqrt[k]{\alpha}$ gyöke az $s(x^k) \in K[x]$ nem nulla polinomnak. □

6.2.8. Lemma
Elem foka nagyobb test fölött nem nőhet. Vagyis $K \leq L \leq M$, $\alpha \in M$ esetén $\mathrm{gr}_L(\alpha) \leq \mathrm{gr}_K(\alpha)$.

Ha $s(x)$, illetve $t(x)$ az α minimálpolinomja K, illetve L fölött, akkor $s \in L[x]$ és $s(\alpha) = 0$ miatt $t \mid s$. Így $\mathrm{gr}_L(\alpha) = \mathrm{gr}(t) \leq \mathrm{gr}(s) = \mathrm{gr}_K(\alpha)$. □

Összeg és szorzat foka

6.2.10. Következmény
Legyen $K \leq L$ testbővítés, $\alpha, \beta \in L$ algebrai K fölött. Ekkor $\alpha \pm \beta$, $\alpha\beta$ és $\beta \neq 0$ esetén α/β is *algebrai* K fölött, és fokuk legfeljebb $\mathrm{gr}_K(\alpha)\mathrm{gr}_K(\beta)$.

Bizonyítás
$K \leq K(\alpha) \leq K(\alpha)(\beta)$ testlánc. A szorzástétel miatt
$|K(\alpha)(\beta) : K| = \mathrm{gr}_K(\alpha)\mathrm{gr}_{K(\alpha)}(\beta)$.
Láttuk, hogy $K \leq K(\alpha)$ miatt $\mathrm{gr}_{K(\alpha)}(\beta) \leq \mathrm{gr}_K(\beta)$.
Ezért $|K(\alpha)(\beta) : K| \leq \mathrm{gr}_K(\alpha)\mathrm{gr}_K(\beta)$.
De $\alpha \pm \beta, \alpha\beta, \alpha/\beta \in K(\alpha)(\beta)$, így fokuk $\leq \mathrm{gr}_K(\alpha)\mathrm{gr}_K(\beta)$. □

Így például $\sqrt[7]{3 - \sqrt[5]{23}} - \sqrt[4]{5 + i\sqrt{7 + \sqrt[6]{3}}}$ is algebrai szám. Foka legfeljebb $7 \cdot 5 \cdot 4 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 6$.

Algebrailag zárt testek

Emlékeztető (2.5.3. Definíció)
Egy T test *algebrailag zárt,* ha minden nem konstans polinom gyöktényezőkre bomlik T fölött.

2.5.4, 2.5.18, 6.2.20, HF
Tudjuk analízisből, hogy $\mathbb{C}$ algebrailag zárt. Sem a $\mathbb{Q}$ véges bővítései, sem a véges testek nem algebrailag zártak.

6.4.6, NB
Minden testnek van algebrailag zárt bővítése.

Ezért minden polinomnak számolhatunk formálisan a gyökeivel! Ez az algebrailag zárt bővítés analízis nélkül is megkonstruálható. Halmazelméleti (transzfinit) módszereket igényel.

$\mathbb{A}$ algebrailag zárt

6.2.13. Tétel
Az algebrai számok $\mathbb{A}$ teste *algebrailag zárt.*

Bizonyítás: Legyen $0 \neq f(x) = a_0 + a_1x + \ldots + a_kx^k \in \mathbb{A}[x]$ és $\alpha \in \mathbb{C}$ gyöke f-nek. Belátjuk, hogy α algebrai szám. Mivel a_j algebrai $\mathbb{Q}$ fölött, algebrai minden bővebb test fölött is. Ezért az a_j elemekkel sorban bővítve mindegyik lépésben *véges* bővítést kapunk. Így $|\,\mathbb{Q}(a_0, \ldots, a_k) : \mathbb{Q}\,|$ *véges.*
De $f(x) \in \mathbb{Q}(a_0, \ldots, a_k)[x]$, ezért α algebrai $\mathbb{Q}(a_0, \ldots, a_k)$ fölött.
Tehát $|\,\mathbb{Q}(a_0, \ldots, a_k)(\alpha) : \mathbb{Q}\,|$ is véges. Beláttuk, hogy α eleme $\mathbb{Q}$ egy véges bővítésének, így algebrai szám. Tehát minden $f \in \mathbb{A}[x]$ komplex gyökei algebrai számok. Mivel $\mathbb{C}$ algebrailag zárt, f gyöktényezőkre bomlik $\mathbb{C}$ fölött. De minden gyöke $\mathbb{A}$-beli, és így $\mathbb{A}$ fölött is. □
A bizonyításban *kihasználtuk, hogy* $\mathbb{C}$ *algebrailag zárt!*

3. Normális bővítés

Felbontási test

Ismétlés
Legyen K test és $f \in K[x]$ irreducibilis polinom. Ekkor van olyan $L \supseteq K$ test, melyben f-nek van egy α gyöke. Az L-et a $K[x]/(f)$ faktorgyűrűként kaptuk meg, ekkor $L = K(\alpha)$.
α az $x + (f)$ mellékosztály, és $k \in K$-t azonosítottuk $k + (f)$-fel.

Szeretnénk f „összes" gyökével bővíteni. Ez *értelmetlen*: például $x^2 + 1$ gyökei nemcsak $\pm i$, hanem sok mátrix is. Ezért az „összes" gyök helyett gyöktényezős alakról beszélünk.

6.3.2. Definíció
Legyen $K \leq L$ testbővítés, ahol L tartalmazza $0 \neq f \in K[x]$ *összes* gyökét:
$f(x) = c(x - \alpha_1) \dots (x - \alpha_n)$, ahol $\alpha_i \in L$ és $c \in K$.
Ekkor $K(\alpha_1, \dots, \alpha_n)$ az f polinom *felbontási teste* K fölött.

Felbontási test létezése

6.4.5. Következmény
Minden nem nulla polinomnak van felbontási teste.

Ha az alaptest $\mathbb{C}$-nek részteste, akkor ez nyilvánvaló: bővíthetünk a polinom összes komplex gyökével.

Bizonyítás
Ha $0 \neq f \in K[x]$, akkor van olyan $K \leq L_1$ bővítés, melyben f-nek van egy α_1 gyöke. Legyen $f(x) = (x - \alpha_1)g(x)$, ahol $g \in L_1[x]$. Van $L_1 \subseteq L_2$ bővítés, melyben g-nek van gyöke. Legfeljebb $\mathrm{gr}(f)$ lépésben egy olyan $K \leq L$ bővítést kapunk, amelyben f már gyöktényezőkre bomlik. Ebben az f gyökei és a K által generált résztest megfelelő lesz. □

Ha ezt végtelen sok lépésben (azaz transzfinit módon) elvégezzük sorban minden polinomra, akkor algebrailag zárt testet kapunk.

A felbontási test meglepő tulajdonsága

6.3.4. Tétel
Ha $K \leq L$ egy $f \in K[x]$ felbontási teste L fölött, akkor bármely $g \in K[x]$ irreducibilis polinom vagy gyöktényezőkre bomlik L fölött, vagy egyáltalán nincs gyöke L-ben.

Bizonyítás
Legyen $f(x) = c(x - \alpha_1) \dots (x - \alpha_n)$ és $L = K(\alpha_1, \dots, \alpha_n)$. Ekkor L elemei $p(\alpha_1, \dots, \alpha_n)$ alakúak, ahol $p \in K[x_1, \dots, x_n]$. Legyen $\beta \in L$ gyöke g-nek, $\beta = p(\alpha_1, \dots, \alpha_n)$. Belátjuk, hogy g összes gyökét megkaphatjuk úgy, hogy p-be $\alpha_1, \dots, \alpha_n$-et alkalmas sorrendben írjuk be. Ha $\sigma \in S_n$, akkor legyen $\alpha_\sigma = p(\alpha_{\sigma(1)}, \dots, \alpha_{\sigma(n)})$ és $h(x) = \prod_{\sigma \in S_n}(x - \alpha_\sigma)$. Az Algebra1-ben tanult

(de nem bizonyított) szimmetrikus polinomok alaptétele (2.7.3. Tétel) miatt $h \in K[x]$.

A bizonyítás folytatása

A gyökök és együtthatók összefüggése miatt h minden együtthatója $\alpha_1, \ldots, \alpha_n$ szimmetrikus polinomja, és ezért az elemi szimmetrikus polinomokkal, azaz f együtthatóival kifejezhető (a részletesebb magyarázatot lásd a könyvben). Mivel g irreducibilis, β minimálpolinomja g (normálva). De $h(\beta) = 0$ (legyen σ az identitás), és ezért $g \mid h$. Mivel h gyöktényezőkre bomlik L fölött, ezért g is. □

6.3.5. Definíció
A $K \leq L$ algebrai bővítés *normális*, ha bármely $g \in K[x]$ irreducibilis polinom vagy gyöktényezőkre bomlik L fölött, vagy egyáltalán nincs gyöke L-ben.

Így minden nem nulla polinom felbontási teste normális bővítést eredményez.

Példák normális és nem normális bővítésre

6.3.15. Feladat
Minden másodfokú bővítés normális.

Valóban, ha $|L : K| = 2$, akkor legyen $\alpha \in L$, $\alpha \notin K$. Ha $m_\alpha(x) = x^2 + ax + b$, akkor m_α másik gyöke $-a - \alpha \in L$. Ezért L az m_α felbontási teste.

$\mathbb{Q} \leq \mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$ nem normális, mert $x^3 - 2$-nek egy gyöke van benne.

6.3.7. Feladat
Ha $K \leq L$ véges és normális, akkor egy polinom felbontási teste.

Útmutatás: Ha $\alpha \in L$, akkor m_α összes gyöke L-ben van. Bővítsük ezekkel K-t. Ha ez még nem L, akkor ismételjük az eljárást. A kapott polinomok szorzatának L felbontási teste lesz.

A felbontási test egyértelmű

6.4.9. Következmény
Ha $f \in K[x]$, és f-nek $K \leq L$ és $K \leq N$ is felbontási teste, akkor $L \cong N$, sőt van közöttük olyan izomorfizmus is, ami K elemeit fixen hagyja.

Az alábbi állítás az indukció alapja, részletek a jegyzetben.

Tétel (vö. 6.4.10. Következmény)
Legyen $f \in K[x]$ irreducibilis, $K \leq L$ és $K \leq N$ testbővítések. Tegyük föl, hogy $\alpha \in L$, illetve $\beta \in N$ gyökei f-nek. Ekkor van olyan $\psi : K(\alpha) \to K(\beta)$ izomorfizmus, melyre $\psi(\alpha) = \beta$ és $\psi(k) = k$ minden $k \in K$ esetén.

Valóban, $K(\alpha) \cong K[x]/(f) \cong K(\beta)$. A két izomorfizmus egymásutánja megfelelő, hiszen $\alpha \mapsto x + (f) \mapsto \beta$ és $k \mapsto k + (f) \mapsto k$.

4. Geometriai szerkeszthetőség

Szerkeszthetetlenség csak vonalzóval

6.8.1. Állítás
Kockás papíron csak vonalzóval *nem* tudjuk megszerkeszteni az egyik kis négyzetoldalra támaszkodó szabályos háromszög harmadik csúcsát.

Kiinduló adatok
A négyzetrács csúcspontjai.

Megengedett lépések

(1) Két adott vagy megszerkesztett ponton át egyenes húzása.

(2) Két megszerkesztett egyenes metszéspontjának kijelölése.

Ezt a kétféle lépést véges sokszor szabad alkalmazni. A végén a keresett pontot kell megkapnunk (2) típusú lépéssel.

A feladat algebraizálása

A négyzetrács ad egy természetes *koordinátarendszert*: $(0,0)$ és $(1,0)$ egy kis négyzet két szomszédos csúcsa.

Hívjuk a sík (p,q) pontját *racionálisnak*, ha $p,q \in \mathbb{Q}$. Minden egyenest megadhatunk egyenlettel:

$$ax + by + c = 0, \text{ ahol } a,b,c \text{ valós számok.}$$

Hívjunk egy egyenest *racionálisnak,* ha $a,b,c \in \mathbb{Q}$-val felírható.

Az (1) lépésben két racionális pontból racionális egyenes lesz, a (2) lépésben két racionális egyenesből racionális pont lesz, mert mindkétszer lineáris egyenletrendszert kell megoldani. Ezért az eljárásban végig minden egyenes és pont racionális. Azaz *csak racionális pont lehet szerkeszthető.* A keresett $(1/2, \sqrt{3}/2)$ nem racionális pont, így *nem szerkeszthető.* □

Az euklideszi szerkesztés algebraizálása

6.8.3. Lemma, 6.8.15. Tétel, NB
Ha körzőt is használhatunk, akkor minden szerkesztési lépésnél első vagy másodfokú egyenleteket kell megoldanunk (HF). Ezért az alapadatok által generált K_0 test minden lépés során bővülhet egy elem négyzetgyökével. Így a szerkesztés egy $\mathbb{Q} \leq K_0 \leq K_1 \leq \ldots \leq K_n \leq \mathbb{R}$ *testláncot* eredményez, ahol K_{i+1} megkapható $K_i(\sqrt{d})$ alakban alkalmas $0 < d \in K_i$-re. Speciálisan $K_i \leq K_{i+1}$ foka 1 vagy 2 és $|K_n : K_0|$ 2-hatvány. Így K_n elemei *algebraiak* K_0 fölött, és *fokuk* 2-*hatvány.* Megfordítva, ha a szerkesztendő alakzat adatai benne vannak az alapadatok által generált test egy 2-hatvány fokú *normális* bővítésében, akkor a szerkesztés elvégezhető.

Oka: Véges 2-csoport feloldható; részcsoportok → közbülső testek. A csoport a bővítés „szimmetriáiból áll": *Galois-csoport.*
Például $x^4 + 2x + 2$ gyökei nem szerkeszthetők (6.10.10. Gyakorlat).

Kockakettőzés, körnégyszögesítés, szögharmadolás

6.8.6. *Kockakettőzés*, vagy *Déloszi Probléma*
Szerkesztendő egy olyan kocka élhossza, aminek *térfogata* egy adott élhosszúságú kocka térfogatának *kétszerese.*

Nem szerkeszthető, mert $\sqrt[3]{2}$ foka $\mathbb{Q}$ fölött 3, ami nem 2-hatvány.

6.8.7. *Körnégyszögesítés*
Szerkesszünk egy megadott sugarú körrel egyenlő területű négyzetet (illetve ennek az oldalát).

Nem szerkeszthető, mert $\sqrt{\pi}$ transzcendens szám.

6.8.8. *Szögharmadolás*
Szerkesszük meg egy adott szög harmadát.

Nem harmadolható már $60°$ sem, mert $\cos 20°$ foka $\mathbb{Q}$ fölött 3, minimálpolinomja $x^3 - (3/4)x - (1/8)$.

Szabályos sokszögek szerkeszthetősége

6.8.11. Tétel, NB
Akkor és csak akkor szerkeszthető *szabályos n-szög*, ha a $\varphi(n)$ szám 2-hatvány. Ez akkor és csak akkor igaz, ha $n = 2^m p_1 p_2 \ldots p_r$, ahol $m \geq 0$ és a p_i számok páronként különböző *Fermat-prímek* (vagyis $2^{2^k} + 1$ alakú prímszámok).

A Fermat-prímes jellemzés elemi számelméleti gondolatmenet.

6.8.10. Állítás
Ha $n \geq 1$, akkor $\mathrm{gr}_{\mathbb{Q}}\big(\cos(2\pi/n)\big)$ értéke $\varphi(n)$, vagy $\varphi(n)/2$.

A pontos érték a 6.8.24. Feladatban olvasható. A bizonyítás körosztási polinomok segítségével, a $\mathbb{Q} \leq \mathbb{Q}\big(\cos(2\pi/n)\big) \leq \mathbb{Q}(\varepsilon)$ vizsgálatával, ahol ε primitív n-edik egységyök.